

меншин. У 5-ти із 10-ти сільських рад не було розселено жодного представника етнічних меншин. Росіяни мешкали лише у 4-х сільських радах, поляки – також у 4-х, німці – у 2-х, білоруси – у 2-х, а євреї – лише в 1-й сільській раді. Отже, ключовою ознакою населення Колонтаївського району залишалася його етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців. До того ж, рівень частки українців серед усього населення цього району виявився найвищим, порівняно з усіма іншими районами Харківської округи, за винятком Ново-Водолазького району. Малочисельні представники етнічних меншин були розселені дисперсно, і то не у всіх сільських радах Колонтаївського району.

Список літератури

1. Хоменко А. Національний склад людності УРСР. Харків, Вид. ЦСУ УРСР, 1931. 142 с.
2. Марочко В. Професор демографії Арсен Хоменко: «причини смерті – розстріл // З архівів ВУЧВК–НКВД–КДБ. 2017. № 1 (47).
3. Національний склад сільського населення України. Харків, Вид. ЦСУ УРСР, 1927. 226 с.
4. Залюднені пункти Харківської округи. Вид. 2-е. Харків, Держвидав «Господарство України», 1930. 97 с.
5. Розрахунки автора за статистичними матеріалами перепису населення 1926 року.
6. Постанова ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ Харківщини» від 07 березня 1923 року // Збірник законень та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України (ЗЗРРСУУ). 1923, № 18–19, Ст. 313.
7. Постанова ВУЦВК «Про скасування Охтирської округи на Харківщині» від 03 червня 1925 року // ЗЗРРСУУ. 1925, Ч.1., № 29–30, Ст. 234.
8. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про утворення областей на території УСРР» від 09 лютого 1932 року // ЗЗРРСУУ. 1932, № 5, Ст. 28.

References (transliterated)

1. Khomenko A. "Natsionalnyi sklad liudnosti URSR [National composition of the population of the USSR]". Kharkiv, Vyd. TsSU URSR, 1931. 142 p.
2. Marochko V. "Profesor demografii Arsen Khomenko: «prychyny smerti – rozstril [Demography professor Arsen Khomenko: "causes of death - shooting"]" // Z arkhiviv VUCHVK–NKVD–KDB. 2017. № 1 (47).
3. "Natsionalnyi sklad silskoho naselennia Ukrainy [National composition of the rural population of Ukraine]". – Kharkiv, Vyd. TsSU URSR, 1927. 226 p.
4. "Zaliudneni punkty Kharkivskoi okruhy [Populated points of Kharkiv district]". Vyd. 2-e. Kharkiv, Derzhvydav «Hospodarstvo Ukrainy», 1930. 97 p.
5. "Rozrakhunky avtora za statystychnymy materialamy perypsu naselennia 1926 roku [The author's calculations based on statistical materials of the 1926 census]".
6. "Postanova VUTsVK «Pro administrativno-terytorialnyi podil Kharkivshchyny» vid 07 bereznia 1923 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee "On the administrative-territorial division of the Kharkiv region" of March 7, 1923]" // Zbirnyk zakonon ta rozporiadzen Robitnyche-Selianskoho uriadu Ukrainy (ZZRRSUU). 1923, № 18–19, St. 313.
7. "Postanova VUTsVK «Pro skasuvannia Okhtyrskoi okruhy na Kharkivshchyni» vid 03 chervnia 1925 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee "On the Abolition of the Okhtyrka District in the Kharkiv Region" of June 3, 1925]" // ZZRRSUU. 1925, Ch.1., № 29–30, St. 234.
8. "Postanova VUTsVK i RNK USRR «Pro utvorennia oblastei na terytorii USRR» vid 09 liutoho 1932 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee and the SNC of the USSR "On the formation of regions in the USSR" of February 9, 1932]" // ZZRRSUU. 1932, № 5, St. 28.

Надійшла (received) 30.10.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Скляр Володимир Миколайович (Скляр Владимир Николаевич, Sklyar Volodumir Mukolayovuch) – доктор історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0020-5973>

УДК 502.3

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.04

C.S. TELUHA

ТРАВМАТИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ЧОРНОБИЛЬ ТА ФУКУСІМУ (СЛІДАМИ БІОГРАФІЧНИХ НАРАТИВІВ)

Дана стаття зосереджена на висвітленні травматичної пам'яті про техногенні катастрофи, що сталися в історії людства у ХХ ст. та на початку ХХІ ст. У статті використано метод усної історії, який базується на біографічних свідченнях людей, які були в епіцентрі вибуху на Чорнобильській атомній електростанції та на аварії на Атомній електростанції Фукусіма-1. Зазначено, що травма та її вивчення сьогодні стають більш частими у колі наукових інтересів дослідників різних наук, а само поняття травми – продовжує розширювати свої значення та фокус дослідження. Так, за визначенням Барбари Міштал: «Травматична пам'ять – це така пам'ять, витоки якої криються в певному жахливому досвіді; найчастіше вона є особливо виразною, нав'язливою, неконтрольованою, стійкою та соматично виявленою». Усні історичні свідчення про події аварії на ЧАЕС та АЕС Фукусіма-1 дають нам достатньо прикладів для підтвердження тези про наявність травми в їхніх наративах. Травма має чіткий прояв та не завжди чітке та свідоме проговорення.

Негативний досвід має свої певні сигнали, що вказують на наявність травми в наративі. Заслугує уваги класифікація Гаді Бенезера, який сформулював певні маркери – сигнали травми, згідно яких можемо відстежити наявність чи відсутність травми в наративі. Цими сигналами є: самоусвідомлення травми; травма як прихована подія; тривале мовчання під час запису інтерв'ю; вибух емоцій; емоційне відчуження; заціпеніння; повторення травматичних спогадів неодноразово; поринання в події минулого, згадування однієї події чи картини, образу декілька разів під час розмови; виправдання оповідача; нездатність розповідати; зміни голосу; мова тіла. Використана класифікація надає можливість виявити наявність травми в усних історіях та мати змогу аналізувати травму, досліджувати її, знаходити механізми та шляхи для її подолання.

Ключові слова: травма, травматична пам'ять, усна історія, біографії, Чорнобильська трагедія, аварія на Фукусіма-1.

C.S. ТЕЛУХА

ТРАВМАТИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ О ЧЕРНОБЫЛЕ И ФУКУСИМЕ (ПО СЛЕДАМ БИОГРАФИЧЕСКИХ НАРАТИВОВ)

Данная статья сосредоточена на освещении травматической памяти о техногенных катастрофах, произошедших в истории человечества в XX в. и начале XXI в.. В статье использован метод устной истории, основанный на биографических свидетельствах людей, которые были в эпицентре взрыва на Чернобыльской атомной электростанции и аварии на Атомной электростанции Фукусима-1. В статье отмечено, что травма и ее изучение сегодня становятся все более частыми в кругу научных интересов исследователей разных наук, а именно понятие травмы продолжает расширять свои значения и фокус исследования. Так, по определению Барбары Миштал: «Травматическая память – это такая память, истоки которой кроются в определенном ужасающем опыте; чаще всего она особенно выразительна, навязчива, неконтролируема, устойчива и соматически проявления». Усноисторические свидетельства о событиях аварии на ЧАЭС и АЭС Фукусима-1 дают нам достаточно примеров для подтверждения тезиса о присутствии травмы в нарративах. Травма имеет четкое проявление и не всегда четкое и сознательное обсуждение. Негативный опыт имеет свои определенные сигналы, указывающие на наличие травмы в нарративе. Заслуживает внимание классификация Гади Бенезера, сформулировавшего определенные маркеры – сигналы травмы, согласно которым можем отследить наличие или отсутствие травмы в нарративе. Этими сигналами являются: самоосознание травмы; травма как скрытое событие; длительное молчание при записи интервью; взрыв эмоций; эмоциональное отчуждение; оцепенение; повторение травматических воспоминаний неоднократно; погружение в события прошлого, упоминание одного события или картины, обиду во время разговора; оправдание рассказчика; неспособность рассказывать; смена голоса; язык тела. Используемая классификация позволяет выявить наличие травмы в устных историях и иметь возможность анализировать травму, исследовать ее, находить механизмы и пути ее преодоления.

Ключевые слова: травма, травматическая память, устная история, биографии, Чернобыльская трагедия, авария на Фукусиме-1.

S.S. TELUKHA

TRAUMATIC MEMORY OF CHERNOBYL (IN THE FOOTSTEPS OF BIOGRAPHICAL NARRATIVES)

This article focuses on the traumatic memory of technogenic disasters in human history in the XX and early XXI. The article uses the method of oral history, which is based on the biographical testimonies of people who were at the epicenter of the explosion at the Chernobyl nuclear power plant and the Fukushima-1 nuclear power plant. The article notes that trauma and its study are becoming more common today in the scientific interests of researchers in various sciences, namely the concept of trauma - continues to expand its meaning and focus of research. Thus, according to Barbara Mishtal: "Traumatic memory is a memory whose origins lie in a certain horrific experience; it is often particularly pronounced, obsessive, uncontrollable, persistent, and somatic." Oral historical evidence of the Chernobyl accident and the Fukushima-1 nuclear power plant gives us enough examples to confirm the thesis that there is an injury in their narratives. Trauma has a clear manifestation and not always clear and conscious speech. Negative experiences have certain signals that indicate the presence of trauma in the narrative. Noteworthy is the classification of Gadi Benezzer, who formulated certain markers - signals of trauma, according to which we can trace the presence or absence of trauma in the narrative. These signals are: self-awareness of trauma; trauma as a hidden event; prolonged silence during the recording of the interview; explosion of emotions; emotional alienation; stupor; repetition of traumatic memories repeatedly; immersion in the events of the past, mentioning one event or picture, insult several times during the conversation; acquittal of the narrator; inability to tell; voice changes; body language. The classification used makes it possible to identify the presence of trauma in oral histories and to be able to analyze the trauma, investigate it, find mechanisms and ways to overcome it.

Key words: trauma, traumatic memory, oral history, biographies, Chernobyl tragedy, Fukushima-1 accident.

Постановка проблеми. Останнім часом вивчення травми вийшло за межі медицини чи психології, а її дослідження стало помітним напрямом в історії, соціології, літературі. За словами історика Д. Лакапри: «У деяких галузях гуманітаристики і суспільних наук травма поруч із особливою формою пам'яті, названою травматичною пам'яттю, стала останніми роками предметом значного зацікавлення, що навіть призвело до виокремлення дисципліни або під-дисципліни, яка називається студіями над травмою [1, с. 139-140].

За загальним визначенням травма – це негативне, болісне, психологічно-емоційне потрясіння. Травматична пам'ять – відповідно пам'ять та її відтворення в певному негативному досвіді, виявлення якого та ідентифікація є більш складним процесом. Останнім часом, дослідження, присвячені вивченню травматичного минулого, стали предметом багатьох історичних розвідок. Вагомим пластом історичного недослідженого минулого ХХ століття є Чорнобильська трагедія, а також більш «свіжа» трагедія Фукусіми, яку часто називають Японським Чорнобилем, наслідки яких є нездоланими. Поняття біль, страх, травма, переживання, які міцно пов'язані з аварією 26 квітня 1986 р. на Чорнобильській атомній електростанції та аварією 11 березня 2011 року, що відбулися на Атомній електростанції Фукусіма-1, на жаль, недостатньо перебувають в полі зору науковців, які продовжують досліджувати екологічні та медичні наслідки катастрофи. У цьому доробку автор через призму біографічних спогадів про катастрофи Чорнобилю та Фукусіми проаналізує їх вплив на життя людини, які перебували в епіцентрі екстремальних умов.

Метою статті є прослідкувати зміни, які сталися у світосприйнятті людини, яка пережила травму на основі біографічних інтерв'ю свідків катастроф Чорнобилю та Фукусіми, при цьому не ставлячи за мету зіставляти чи порівнювати природу цих трагедій.

Методи. Важливе місце в цьому дослідженні займає метод усної історії. Використовуючи цей метод, автором було проведено польове дослідження, яке збило інтерв'ю зі свідками Чорнобильських подій. Також були використані такі загальні методи історичних досліджень, як типологічний, структурно-функціональний, а також аналіз і синтез. Ці методи дозволили автору проаналізувати зібрані інтерв'ю, опубліковані нарративи та розкрити особливості кожної історії.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Барбари Міштал: «Травматична пам'ять – це така пам'ять, витоки якої криються в певному жахливому досвіді; найчастіше вона є особливо виразною, нав'язливою, неконтрольованою, стійкою та соматично виявленою» [2]. Психологи розглядають травму у двох напрямках: по-перше, це подія, що трапилася в зовнішньому світі разом з тим, як вона була суб'єктивно досвідчена особою, тобто зовнішні

та внутрішні реалії розглядаються одночасно в межах поняття «травматичний стан» чи «травматична ситуація»; по-друге, значення стосується пізніших патологічних наслідків, які, шляхом екстраполяції на минуле, вважаються спричиненими колишньою травмою [3, с. 29]. Дослідники з усної історії при вивченні травми саме методом біографічного інтерв'ю виокремлюють, що їхні респонденти у своїх оповідах про травму говорять іншим чином, ніж про загальну історію свого життя. Негативний досвід має свої певні сигнали, що вказують на наявність травми в нарративі. Заслугує уваги стаття О. Кісь [4], присвячена колективній пам'яті та історичній травмі у фокусі жіночих спогадів про голодомор, в якій дослідниця подає широкую історіографію та аналіз досліджень в колі цих питань. Заслугує уваги класифікація Гаді Бенезера [3, с. 29], який сформулював певні маркери – сигнали травми, згідно яких можемо відстежити наявність чи відсутність травми в нарративі. Цими сигналами є: самоусвідомлення травми; травма як прихована подія; тривале мовчання під час запису інтерв'ю; вибух емоцій; емоційне відчуження; заціпеніння; повторення травматичних спогадів неодноразово; поринання в події минулого, згадування однієї події чи картини, образу декілька разів під час розмови; виправдання оповідача; нездатність розповідати; зміна голосу; мова тіла.

Враховуючи ці сигнали, автор наголошує на тому, що травмована особа у своєму нарративі подаватиме одразу декілька пунктів з наведених, які для дослідників слугуватимуть певними сигналами для визначення травматичного досвіду.

Вивчення травматичного досвіду відкриває для дослідників новий аспект у гуманітаристиці, коли особливого значення набуває не сама подія, а її вплив на особистість [феномен травми]. Таким чином, акцент ставиться не на самому факті, а на пом'яті про нього, враховуючи психологічні та антропологічні чинники. Чорнобиль та Фукусіма сьогодні є більш сучасними трагедіями в житті людства та залишаються висвітленими лише з боку екологічних чи медичних наслідків. Усвідомленням психологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, травм, які живуть більше 30 років в серцях переселенців та ліквідаторів, ще попереду. В усно історичних інтерв'ю учасників аварій подібні сигнали прослідковуються, а, отже, поняття «травма» є актуальним Чорнобильської та Японської трагедії, що ставить нові завдання перед дослідниками – дослідити «феномен травми», а результати долучити до загальної історичної спадщини, реконструюючи повну картину минулого.

Сьогодні існують всі підстави для того, щоб прискорити дослідження травм, завданих техногенними катастрофами, та почати говорити про травму Чорнобиля, Фукусіми. Разом із тим,

минають десятиліття, а нові катастрофи все ще не мають можливості створити дискурс навколо себе, обмежуючись дослідженням прямих наслідків (екологічних, медичних, але й вони вивчені доволі поверхово), у той час, коли історії реальних людей, учасників події залишаються поза увагою дослідників. За десять років після катастрофи Фукусіми її наслідки продовжують зводитися переважно до економічних. Японська влада, наголошуючи на важливості атомної енергетики, нав'язує суспільству думку про незначний негативний вплив аварії на Фукусіма-1, лякаючи зниженням рівня енергетичного забезпечення [5, с. 881]. Проте, відмінність ситуації Чорнобилю та Фукусіми полягає в тому, що евакуйовані та переселені жителі 30 км зони навколо Фукусіми самі створюють дискурс навколо себе. Учасники катастрофи Фукусіма не ховаються в тіні, вони дають інтерв'ю, виступають на конференціях, діляться досвідом про переселення та адаптацію, багато з них стали активістами різних організацій проти використання атомної енергетики у світі та Японії. Наведені трагічні події Чорнобилю та Фукусіми мають різні часові виміри, як і різні суспільні відповіді на ці події. Спостерігаємо тенденцію до зростання світової активності, суспільних відповідей на ці події. Свідчення про чорнобильську трагедію десятиліттями висвітлювалися у контексті героїзації та самопожертви в ім'я спасіння батьківщини, та зводилися до згадування історій окремих учасників ліквідації аварії, повторювання майже однакових героїчних оповідей. Історії сотні тисяч людей, причетних до цієї трагедії, їх емоції, переживання, відчуття і сьогодні продовжують залишатися за міцним муром.

Коли людина перебуває в екстремальних ситуаціях, переживає, щось надзвичайне у своєму житті, те, що докорінно змінює її повсякденність, накладає сильний ефект на її свідомість, та, як правило, розподіляє своє життя на «до» та «після». Пережиті війни, катастрофи, геноцид – це ті фактори, що сприяють появі цього розмежування та створюють умови для поділу. Аналіз спогадів про Чорнобиль та Фукусіму є доказом цих тверджень.

Наративи більшості свідків Чорнобильської трагедії, особливо категорії переселенців, чітко розмежовують своє життя до аварії та після неї, наголошуючи на райському житті та його завершенням після вибуху на ЧАЕС [8; 9; 10; 11; 12; 13]. Так, евакуйована Л. Г. Козловець говорить, що життя там було, наче у казці. «Райський куток!» [8]. Л. М. Базієва [9] неодноразово згадувала красу Чорнобиля: «Жалко то, что наше правительство разрешило строить атомную в таком красивом месте... Это очень интересно: какой у нас город, какое у нас место красивое. Что построили атомную станцию в райском уголке! К нам приезжали, ну, в общем, короче говоря – курортное место». Більшість

історій пронизані спогадами про радісне, веселе, заможне та щасливе життя у Прип'яті, яке вирувало там до аварії: «Поэтому как-то боль. Сначала боль, да, была боль очень сильная. Во-первых, это моя молодость всё-таки. Очень много друзей, очень много знакомых. Вы знаете, у нас там были такие интересные встречи. У нас, вот если ёлка была, мы собирались на площади и все передевались, и все пели, и все плясали. У нас вот, настолько мы были, вот как, по Божьим законам, были как дети просто. Все радовались. И у нас такие вот были интересные какие-то мероприятия. На рыбалку мы ходили, на природу мы ходили. Очень много грибов было, очень много. Вот и... Ну, просто, вот Припять, она всем баловала. Всем нас баловала, всех нас как бы любила, оберегала. И рыбы у нас было очень много всегда, поэтому на рыбалку ходили. И с друзьями вот как-то всегда на природу ездили, по субботам. Вот суббота – мы всегда выезжали на природу. Всегда было очень красиво. Ну, а потом, уже когда увидели Припять в другом лице, то она уже, конечно, не хочется... Я бы уже, я б сейчас уже туда не вернулась. Как бы поехать посмотреть, но это опять воспоминания, это боль» [9].

Свідчення евакуйованої з Фукусіми Мітсуко Сонода також вказують нам на поділ життя на дві частини, щасливого, радісного до вибуху на АЕС та радикальної зміни після аварії: «Я разом зі своїм чоловіком та дитиною жили в Фукусімі. Наше селище було у прекрасному місці за містом. Ми збирали овочі та горіхи в горах, вирощували власні на городі, ходили купатися на озеро та кататися на місцевих схилах. Родичі та сусіди вирощували рис, гриби та бамбук. Ми жили у фантастичному природному оточенні з сильною місцевою спільнотою. Поки атомна катастрофа не зруйнувала наше життя в Фукусімі» [6, с. 5]. Мітсуко Сонода наголошує, що їхнє звичайне щасливе життя було знищено. Вони були змушені поспішно евакуйоватися та перебували у стані шоку, були налякані [6]. У цих свідченнях знаходимо паралелі з спогадами про «райське життя» в Чорнобилі до аварії.

Чорнобиль та Фукусіма – спонтанні трагедії, некеровані ззовні, проте обтяжливі політичною системою зсередини, які вплинули на життя сотні тисяч людей та мали екологічні наслідки світового масштабу. У розмові про травму Чорнобилю чи Фукусіми не йдеться про співставлення умов здобуття травми чи порівняння наслідків, йдеться про вплив на людину, зміну її життя та переосмислення пам'яті про наше минуле.

Наративи свідків щодо інформації про саму аварію різні і типові водночас, евакуйована з Чорнобилю Н. А. Бутенко свідчить: «Директор заявил нам, что обвалился потолок на атомной станции.» [10]. Пані Базієва «Никто никуда не едет, 1-го мая будет демонстрация, и никаких этих самых, всё нормально, всё хорошо». Вот такие были

установки. Ну, естественно, потом 5-го мая нас эвакуировали. Сказали взять документы, деньги, ну, там, сменной немножко одежды, это самое. Нас погрузили в автобусы и повезли» [9]. Мітсуко Сонода говорить, що вона та її оточення не мали достатньої інформації про ситуацію та розповсюдження радіації та про те, що вони були змушені евакуюватися самостійно: «Громадський транспорт був у стані колапсу, багато доріг було зачинено... Ми були шоковані, та позбавлені правдивої інформації від уряду» [6]. Подібні твердження доводять офіційну лінію вищого керівництва як Радянського Союзу у 1986 році, так і Японії у 2011 році у замовчуванні правдивої інформації про аварію. Загроза паніки та поширення справжніх масштабів катастрофи по країні та поза нею бентежили керівників держав, які намагалися приховати справжні масштаби події, при цьому розмінною монетою продовжувало бути життя та здоров'я людини.

Від'їжджаючи у триденну відпустку, Людмила Миколаївна Базієва, Надія Олександрівна Бутенко, Людмила Григорівна Козловець та всі інші більше не повернулися на постійне проживання до Прип'яті. Родинне гніздо зникло, дружні відносини були розірвані, родина роз'їхалася по різних кутках України, можливість провідувати похованих предків втратилася – це ті фактори, що найбільше травмували переселенців, це ті факти, які безповоротно змінили їхнє усталене до вибуху життя, це те, що травмувало їх назавжди. Проте наративи говорять нам і про той цінний досвід, який люди отримують у часи екстриму. Переселенці починають жити з нуля, долати труднощі матеріальні та психологічні, тим самим стаючи більш сильними та більш загартованими.

Свідчення М.К., що пережила Фукусіму, проживши після двох років з часу трагедії у Центрі евакуйованих матерів та дітей, говорить: «Під час двох катастроф землетрусу та атомного вибуху ми втратили багато дорогоцінних речей. Ми втратили дорогоцінний час, який ми проводили разом із родиною; мій чоловік втратив повсякденну можливість бачити та спостерігати як день за днем зростає наш син: ми втратили незаражену землю та чисте повітря. Ми ніколи не зможемо відновити їх. Тим не менше, ми отримали деякі речі. По-перше, після катастрофи я перебувала у муках совісті, журби та смутку, запитуючи: «Чому Фукусіма?» і «Чому ми?» [6]. Але я мала глибоко переоцінити, яке я мала прекрасне, розкішне сімейне життя, яким ми насолоджувалися до цього, яке мені було надане, яке я вже не поверну. У цьому сенсі це було важливим повчальним досвідом. Уперше у своєму житті я зіштовхнулася віч-на-віч із ризиком смерті... Тепер, що я бачу кожного ранку, це те, як мирно спить мій син. Я думаю: «Ми живі сьогодні також! Дивлячись на нього коло мене. кожного ранку я відчуваю вдячність через те, що ми живі. Я також

знайшла багато людей і багато речей, за що я їм дякую...» [6, с. 37].

Участь у ліквідації аварії, травма переселення продовжують жити у свідомості та наративах учасників події, їхні свідчення пронизані болісними спогадами, переживаннями, емоціями. Багато з них не усвідомили ці нові знання, травма поглинула їх, не дала повноцінно продовжити життя чи почати його з початку. Пані Базієва зі сльозами на очах говорить, що всі вони-переселенці «сироти», позбавлені рідного дому, рідних серцю друзів, знайомих: «Мы сироты. Вот, как говорится, по душевному состоянию мы сироты» [9]. Ліквідаторка аварії на ЧАЕС, лікар швидкої допомоги Л. М. Глуховська, втративши рідну людину, згадує: «Это был страшный жизненный удар. И где-то вот первый год вообще была дикая депрессия. Мне не хотелось никого ни видеть, ни слышать ничего. Это такой сложный период в жизни, но на то свои причины, потому что мама – это последний такой теплый человек, который был в жизни искренний, вот. Остальное, вот друзья замечательные, там соседи, там какие-то однокашники, одноклассники – это замечательно, но это, извините, это не то. Вот. И, в принципе, в принципе одна моя приятельница посоветовала мне купить фотоаппарат... Я тогда рассмеялась, а потом подумала, что в этом есть здоровое зерно. В общем, свои первые фотки... я подобрала фотоаппарат. Первые фотографии я сделала, когда было Евро-2012, вот как раз в фан-зоне (*смеется*). Вот, а потом Вы понимаете, какая штука, мне это очень интересно сейчас. А почему, потому что это, ну как-то расширяет горизонты, скажем так, да, какой-то интерес к жизни проявляется, да. И потом, вот как это не удивительно, выяснилось, что это интересно не только мне... Вот это, когда я поняла, что я это делала, в общем-то, наверное, чтобы выжить самой физически, потому что мне физически не очень хотелось всё остальное видеть, тоже понимаете. Ну, бывает разные состояния в жизни у людей. Вот, поэтому, когда вот или знакомые чернобыльцы, да или какие-то люди просто вот, допустим, вот я вижу в таком сложном состоянии, я всегда говорю: займите чем-то руки, займите чем-то мозги... Это единственная панацея. Это я не говорю, таблетки я не отрицаю, там я не отрицаю никаких других методов. Но вот человек должен быть в каком-то социуме, каким-то образом востребован» [11]. Це лише один фрагмент із життя людини, яка, переживши випробування, продовжує жити далі і перенаправляє здобутий досвід у створення чогось нового, та в той же час цінного для себе та суспільства.

Акіо Морімацу, Мітсуко Сонода та інші жінки, евакуйовані після аварії Фукусіма-1, пережили травму переселення та усвідомили руйнівну силу атому, свій досвід вони направили на протидію використанню атомної енергетики. Вони є

активними учасниками антиатомного руху, проводять різні зустрічі, виступають на конференціях, публікують статті та діляться зі світом своїм досвідом, своїм новим знанням, що дала їм аварія на Фукусімі.

Висновки. Травма, здобута в різні часи, під дією різних умов, різних обставин, Чорнобилю чи Фукусіми, мала тілесні, психологічні, ментальні, культурні, суспільні, політичні впливи на людину, яку було травмовано. Травма змінює людину, її рани можуть загоїтися з часом, можуть стати ледь видимими, а можуть залишитися відкритими. Для загоювання травми потрібно усвідомлення наявності травми і прагнення її лікувати. Травма Чорнобилю, як і Фукусіми, залишається ігнорованою та продовжує перебувати у стані забуття, відсторонення, не зацікавленості суспільства. Говорячи про травму Чорнобиля та Фукусіми, сьогодні ми ще маємо шанс зібрати свідчення тих, хто був свідком трагедії, а отже, повинні швидко діяти в цьому напрямку. Адже оприлюднюючи історії людей, які були в епіцентрі катастрофи чи брали участь у її ліквідації, ми реконструюємо історію тих часів, відтворюємо її живий характер, наповнюючи її емоціями, переживаннями, побутовими вимірами кожного, хто пережив ці події. Сухі факти та статистика перетворюються на реальні сюжети, реальних людей, а їхні свідчення про участь у трагедії стають історичними наративами, що реконструюють наше минуле та дають можливість суспільству переосмислити його, зробити висновки, перейняти досвід та бути готовими до подібних викликів у майбутньому.

Список літератури

1. LaCapra D. Historia w okresie przejściowym. Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna / Tłum. K. Bojarska / D. LaCapra. Kraków : Universitas, 2009. 347 p.
2. Misztal Barbara A. Theories of Social Remembering... P. 161
URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Theories_of_Social_Remembering_22_to_38.pdf
3. Ben Ezer Gadi. Trauma Signals in Life Stories // Trauma and Life Stories: International Perspective / Ed. by Kim Lacy Rogers, Selma Leydesdorff and Graham Dawson. Routledge studies in Memory and Narrative. London: Routledge, 1999. P. 29.
4. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор / Оксана Кісь. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод, джерело: Зб. наук. праць / За ред. Г. Грінченка, Н. Ханенко-Фрізен. Харків : Східний інститут українознавства ім. Ковальських, 2010. С. 171-191.
5. Барановска Н., Мягоши Юкико. Города и их жители после радиационной аварии (на примере Киева и Фукусимы) URL: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/8.pdf>
6. Seeking Safety Speeches, Letters and Memoirs by Evacuees from the 2011 Fukushima Daiichi Nuclear Disaster.

London, 2-30 September 2015. 40 p. Mitsuko Sanoda. A story of the Fukushima Daiichi Nuclear Disaster

7. Чорнобильська історична майстерня. Архів усних історій. (Далі ЧИМАУІ.) Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Супрун Т. Г.
8. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Іванова М.П.
9. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Базієва Л. М.
10. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 8. Бутенко Н. О.
11. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 65. Глуховская Л. М.
12. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 40. Терещенко Н. М.
13. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 28. Горшеніна Л. М.
14. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 9. Куликова В. О.

References (transliterated)

1. LaCapra D. Historia w okresie przejściowym. Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna Tłum. K. Bojarska. [History in transition. Experience, Identity, Critical Theory K. Bojarska.] Kraków : Universitas, 2009. 347 p.
2. Misztal Barbara A. Theories of Social Remembering. P. 161 https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Theories_of_Social_Remembering_22_to_38.pdf
3. Ben Ezer Gadi. Trauma Signals in Life Stories [Trauma and Life Stories]: International Perspective / Ed. by Kim Lacy Rogers, Selma Leydesdorff and Graham Dawson. Routledge studies in Memory and Narrative. London: Routledge, 1999. P. 29
4. Kis O. "Kolektywna pamięć i historyczna trauma: teoretyczne refleksje na tle zbrodniach spohadiv pro Holodomor [Collective memory and historical trauma: theoretical reflections on the background of women's memories of the Holodomor]" / Oksana Kis. U poshukakh vlasnoho holosu: Uсна історія як теорія, метод, джерело: Зб. наук. праць / За ред. Г. Грінченка, Н. Ханенко-Фрізен. Харків. Kharkiv. Skhidnyi instytut ukrainoznavstva im. Kovalskykh, 2010. P. 171 - 191.)
5. Baranovska N., Myiahoshy Yukyko. "Horoda y ykh zhytely posle radyatsyonnoi avaryi (na primere Kyeva y Fukusymu) [Cities and their inhabitants after the radiation accident (on the example of Kiev and Fukushima)]". URL: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/8.pdf>
6. "Seeking Safety Speeches, Letters and Memoirs by Evacuees from the 2011 Fukushima Daiichi Nuclear Disaster [Seeking Safety Speeches]". London, 2-30 September 2015. 40 p.
7. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi. Chornobylska istorychna maisternia. Arkhiv usnykh istorii. (Dali ChIMAUI.) [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Suprun T.H.

8. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Ivanova M. P.

9. ChIMAUI. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Baziieva L. M.

10. ChIMAUI. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 8. Butenko N. O.

11. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 65. Hlukhovskaia L.M.

12. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 40. Tereshchenko N. M.

13. ChIMAUI. F. 1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 28. Horshenina L.M.

14. ChIMAUI. F. 2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 9. Kulykova V. O.

Надійшла (received) 09.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Телуха Світлана Степанівна (Телуха Светлана Степановна, Telukha Svitlana) – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8712-4270>